

Köy Enstitüsü Uygulamalarından Çıkan Sonuçlar

Dr. Niyazi ALTUNYA (*)

Giriş

Bu gün hâlâ özlemle andığımız *Köy Enstitüsü Sistemi'nin* temelleri 1935'de atılmaya başlandı. İlk somut adım, askerliğini yapmış okur, yazar erleri eğitmen (geçici öğretmen) olarak yetiştirmek üzere, 1936'da, Eskişehir/Çiftelerde eğitmen kursu açmakla atıldı.

Köy Enstitüsü uygulamasına yönelik ilk denemeler ise, İzmir/Kızılçullu ve Eskişehir/ Çifteler'de 1937'de başlatıldı. 17 Nisan 1940'ta 3803 sayılı *Köy Enstitüleri Kanunu* kabul edildi. Enstitülerin Sayıları 1945'de 20'ye, 1947'de 21'e ulaştı. 1946'dan sonra özgün yapılarından saptırıldı. 1951'de kız-erkek "karma eğitim"den vazgeçildi. 1953'te programları klasik öğretmen okullarıyla birleştirildi. 27 Ocak 1954 tarih ve 6234 sayılı yasa ile kapatıldı.

Üzerinden bunca zaman geçtikten sonra bile Köy Enstitülerinin Türkiye gündeminde yerini korumasının nedeni nedir? Eğitim sorunları büyüdükçe Enstitüler niçin anımsanıyor? Kuşkusuz onun, *Türk Devrimi'nin* kazanımlarından oluşu anımsanmasının ilk nedeni: Ancak, aynı yıllarda *Devrimci Cumhuriyetin* başka önemli eğitim kurumları da vardı: *Sanat Enstitüleri*, *Kız Enstitüleri*, *Gazi Eğitim Enstitüsü*, *Yüksek Öğretmen Okulu*, *Teknik Öğretmen Okulları*, *Yüksek Ziraat Enstitüsü* gibi Onlar da anımsanıyor; ancak *Köy Ens-*

(*) ????

titüleri'nin ayrı bir yeri var. Çünkü, bu Enstitüler, uygulamaları ve ürünleriyle daha derin iz bıraktı. Yarattığı maddi eserler yanında bilim, kültür, sanat ve siyaset alanlarına verdiği değerli insanların adı dillerden düşmüyor. Bunun nedenini, *Köy Enstitüsü Sisteminin* dayandığı bilimsel ilkelerde aramak gerekiyor. Köy Enstitüleri'nde uygulanan ilkeler sistem eskiden de biliniyordu. Ancak söz konusu ilkeler bu kurumlarda, üstelik en elverişsiz koşullarda yaşama olanağı buldu. Bu yazıda, söz konusu ilkelerin en belli başlılarına değinerek, bugün için çıkarımlar yapmaya çalışacağım.

Temel Düşünce

"*Köy Enstitüsü*" düşüncesi; *Türk Devrimi*'nin ilkeleri bireylerin eğitim hakkı, ülke gerçekleri ve somut gereksinimlerle çağdaş eğitimbiliminin verileri arasında yapılmış başarılı bir sentezin ürünüdür. Bu sentezle bir tür "Eğitim İdeolojisi" ortaya çıkmıştır. *Köy Enstitüleri*'nin kuramcısı ve kurucusu büyük eğitimcimiz *İsmail Hakkı Tonguç* (1894-1960)'un geliştirip sisleştirdiği bu düşünceye göre:

1- Laik, demokratik, çağdaş Cumhuriyet Kültürü tüm yurttaşlara benimsetilecek; Türk toplumunun bireyleri "ümme" kimliğini bırakıp "Cumhuriyet yurttaşı" kimliği kazandırılacaktır. Bunu uygulayacak olanlar, başta öğretmenler olmak üzere, köyde hizmet verecek olan devrimci cumhuriyet aydınlarıdır. *Atatürk*'ün "Öğretmeler; Cumhuriyet sizden fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller ister!" sözlerinin gereğini, köylerde bu yeni öğretmen kuşağı yerine getirecekti.

2- Eğitim, tüm hakların geliştiricisi olan temel bir insan hakkıdır. İnsan yaşamı bilgi ile korunup geliştirilebilir. Laikliğin temeli olan özgür akıl, eğitimle yaratılabilir. Toplumun yönetimine, yeterince eğitilen yurttaşlar daha etkin olarak katılabilirler. İnsanlar eğitimle bilinçlendirilebilirler, güdülen, salt yönetilen olmaktan kurtulurlar. *Tonguç*'a göre, köylü insan "öylesine, canlandırılmalı ve bilinçlendirilmeli ki; hiçbir kuvvet onu kendi hesabına bir iş hayvanı gibi sömürmesin".

3- Ülke, uzun yıllar süren savaşlar ve halka sırt çeviren yönetimler yüzünden harap durumdadır. Zaten kıt olan kaynaklar, II. *Dünya Savaşı*'nin kapıya dayanmasıyla tümünden savunmaya özgülenmiştir. *Sovyetler Birliği*'nin desteği ile 1933'te başlayan "Devletçi" planlı sanayi hamlesi, *Sovyetlerin* savaşın ilk hedefi haline gelmesiyle kesintiye uğramıştır. Ülke bir süre daha tarımsal

üretim mahkûmdur. Kısacası uygarlıkta ve üretim yöntemlerinde geri kalmış köyler, yeni bilgi kaynaklarına ve lidere muhtaçtır. Yasasında belirtildiği gibi *Köy Enstitüleri*, “Köye öğretmen ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere” açılmışlardır. 1937 tarih ve 3238 sayılı *Köy Öğretmenleri Kanunu*’nda köy eğitimcilerinin görevi ise, küçük köylerde geçici öğretmenlik yapmak, ziraat işlerinin “fenni” yöntemlerle yapılmasına rehberlik etmek, biçiminde belirlenmişti.

4- Çağdaş dünyada gelişen eğitimbilim düşüncesi, ülkemizde Tanzimat’tan beri izlenebilmiş, II. Meşrutiyet döneminden beri de sınırlı ölçüde uygulanabilmişti. Özellikle *İstanbul Erkek Öğretmen Okulu* (Darülmüallimin) ve onun *Uygulama Okulu* (Tatbikat Mektebi); çağdaş eğitimbilimin uygulanması konusunda *Cumhuriyet* dönemine azımsanamayacak bir birikim bırakmıştır. Enstitülerin babası Tonguç, bu dönemde yetişti. Yine, 1923-35 arasında dünyadaki yeni gelişmeler yerinde incelenip eğitim kamuoyuna aktarılmıştır. 1926’da kurulan *Talim ve Terbiye Kurulu*, bilimsel kültürü sisteme taşıyabiliyordu. Bu dönemde, az sayıda da olsa, yurtiçinde ve yurtdışında öğrenim görenlerden bir kadro birikimi sağlanmış, bazı kuramsal denemeler yapılmıştır. *Gazi Eğitim Enstitüsü*, *Musiki Muallim Mektebi* ve bazı teknik okullar, *Köy Enstitülerinde* çalışabilecek öğretmen ve usta öğretici yetiştirebilmişti. 1926’dan beri geliştirilen *İlkokul programları*, 1926-27’de açılan Köy Öğretmen Okulları, uygulama için önemli ipuçları vermişti. Yurtdışında, özellikle Viyana ve Almanya’da öğrenim gören genç uzman/öğretmenler, eğitimde yenilik havası estirmede çok etkili olmaya başlamışlardı.

Çağdaş eğitimbiliminin, *Köy Enstitüsü Sistemine* nasıl yansıdığını biraz sonra dile getireceğim satırbaşları ile biraz daha netleşecektir.

Planlı “Parasız” Eğitim

1930’larda 40’larda, eğitim hakkını toplumun tüm kesimlerine, özellikle yüzde 80’i köylerde yaşayan yoksul yurttaşlara ulaştırmak hiç kolay bir iş değildi. Bu iş, eldeki olanaklar dikkate alınarak, yapılacak akılcı bir plana göre gerçekleştirilebilirdi. Tonguç’un düşüncesine göre tüm Türk köylüsü 1935-55 arasını kapsayan 20 yılda okula, öğretmene, sağlık görevlisine (ebe, sağlık memuru), tarım teknisyenine ve usta öğreticilere kavuşabilirdi. O zaman Türkiye’de yaklaşık 40 bin köy vardı. Bunların yaklaşık 16 binin nüfusu 150’den az; 16 bininin nüfusu 151-400; 5.500’ünün nüfusu 401-800;

514'ünün nüfusu da 801-1200 idi. Sadece büyükçe 5000 kadar köyde okul vardı. Bu kadar köye okul yapmak, öğretmen ve “köye yarayacak diğer elemanı” bulmak çok zordu?

Cumhuriyet yöneticileri köylünün sırtından *aşar* gibi ağır bir *vergi* yükünü kaldırırken, *Köy Kanunu* ile köylülerin kendi okullarını yapma zorunluluğu getirmiş, kentliler için de önce Mektep Vergisi Kanunu (1925)'nu, sonra da *Maarif Vergisi Kanunu* (1927)'nu çıkararak ilk öğretime “emek” ya da “para” cinsinden “kaynak” yaratmıştı. 1926 yılında çıkarılan bir yasaya göre de her il özel idaresi gelirinin yüzde 10'nun “Öğretmen Okullarına Yardım Fonu”na yatıracaktı.

Köy Enstitüsü Sistemi, “nakitsiz kaynak” yollarını işletecekti. Önce de değinildiği gibi, sınıra dayanan II.Dünya Savaşı varolan ekonomik kaynakları yutuyordu. Elde kala kala insan gücü (emek) ve işlenmemiş arazi kalıyordu. Bir de insan aklı!... Artık aklın ve bilimin öncülüğünde olabildiğince nakde (paraya) dayanmayan kaynaklar yaratılacaktı. Köy okulları köylülerce, *Köy Enstitüsü* bina ve tesisleri de öğrenci olarak alınan köylü çocuklarınca yapılacaktı. Kaderine ferkedilmiş hazine arazilerinden bir kısmı köy okullarına ve *Köy Enstitülerine* ayrılacaktı. Buralar işlenerek besin kaynağı yaratılacak, bir kısım hazine arazisi de son derece az maaşla çalışan köylü eğitimci, öğretmen ve diğer görevlilere ek gelir kaynağı olarak verilecekti. Köy çocukları köylerinde sürüneceklerine kendi okullarını (enstitülerini) kurup hem sağlığına, mesleğe, hem de bilimin aydınlığına kavuşacaklar, kendileri gibi köy çocuklarına hizmet edeceklerdi.

Plana göre Öğretmen yetiştirmede iki aşamalı bir model benimsenmişti: önce, okuryazar, askerliğini yapmış (tercihen çavuş ve onbaşı olarak) köylü gençler arasından seçilenler, 6-8 aylık kurslarda “Eğitmen” (geçici öğretmen) olarak yetiştirilip başlarında bir “gezici başöğretmenle” (rehber öğretmen) köylerine gönderilecek, onların üç yılda yetiştireceği çocuklar arasından seçilenler de *Köy Bölge Okullarında* ya da *Köy Enstitüsü* “hazırlık” sınıflarında ilk okul tamamlatılarak, öğretmen ya da “köye yararlı meslek erbabı” olarak yetiştirilmek üzere *Köy Enstitüsüne* alınacaktı. *Köy Enstitülerinin* öğretim süresi beş yıllık ilkokul üzerine en az beş yıl (beş artı beş) olacaktı.

Bu yaklaşımla *Köy Enstitülerinin*, yediyüz binasının sadece “malzeme” masrafına yoğun emek ile yapıldığı düşünülürse, çağdaşıktan ve nitelikten

ödün vermeyen bir eğitime aklın öncülüğünde güç koşullarda da kaynak yaratılabileceği görülür. O günlerle kıyaslanmayacak kadar çok daha geniş olanaklara sahip ülkemizde, bugünde hem parasal, hem emeğe dayalı çok daha büyük kaynaklar yaratılabilir. Bugün de ülkemizde emeği karşılığında okumak isteyen milyonlarca yetenekli yoksul çocuk ve genç bulunuyor. Bu gençler arasından, tıpkı *Köy Enstitüsü Sisteminde* olduğu gibi, çok başarılı, yurtsever-öğretmen, bilim adamı, sanatçı vd. elemanlar yetiştirilebilir. Yeter ki, kendi ülkemizin insanına güvenip akılcı planlar yapabilelim.

Yerinden Yönetim

Köy Enstitüleri, ülkede “Tek Parti” yönetiminin her şeye egemen olduğu yıllarda kurulmuştur. Çoğunluğu ilk kez yöneticilik yapan Enstitü müdürlerinin yaş ortalaması atandıkları yıllara göre 33’tür. Bu olumsuzluklara karşın Enstitülerde “yerinden yönetim” özendirilmiştir. Hem yasalarla, hem yönetsel düzenlemelerle Enstitü yönetimlerine, geniş yetkiler devredilmiştir. Birkaç örnek:

1 *Köy Enstitüleriyle ilgili alım-satım işlerinin bir çoğu İhale Kanununun kapsamı dışında tutulup Enstitü yönetimlerinin oluşturulacak Komisyonlarla yapacağı serbest pazarlığa bırakılmıştır. Yine Enstitü bütçeleri Döner Sermaye sistemiyle desteklenmiştir.*

2 *Köy Enstitülerinde yönetim işleri, merkezde çerçevesi belirlenerek büyük ölçüde Öğretmenler Kurulu’nun Kararına, müdürün onayına, Bakanlığın bilgisine sunulmaya bırakılmıştır. Valilik ve Kaymakamlıklar genel konular dışında devreden çıkarılmıştır.*

3 *İlk Köy Enstitüsü Öğretim Programı 1943’te kabul edilmiştir. 1937’den beri uygulanan programların geliştirilmesi, genel çerçevesi, Bakanlıkla çizilerek Enstitülere bırakılmıştır. 1943’ten sonra da özellikle İş ve Tarım dersleri içeriğinin belirlenmesinde Enstitüler yetkilidir. Programın yerel özelliklere göre uygulanmasında da Enstitüler yetkilidir. Örneğin, ekim-dikim işleri olağan üstü durumlar (sel baskını, kuraklık ve benzeri) olması gibi nedenlerle genel kültür dersleri ile İş ve Tarım etkinliklerinin dönerli; mevsimlik, aylık, haftalık ölçeklerle yürütülmesi yetkisi tümünden enstitü yönetimlerine bırakılmıştır.*

4 *Enstitülerdeki günlük işlerle ilgili uygulamaların planlanıp uygulanmasında ve denetiminde öğrencilerin geniş yetki ve etkileri vardır.*

5 1946 yılında hazırlanan “Yüksek Köy Enstitüsü Yönetim Kurulu” ile ilgili *yönergede* öğretmen, yönetici ve öğrenci katılımında ağırlık, Bakanlık merkez örgütünkünden daha fazladır. (*Tebliğler Dergisi*, sayı 396, 26.08.1946)

Bugün eğitim yönetiminde enstitü deneyiminden çıkarılacak büyük dersler vardır.

Eğitim Bölgeleri

Köy Enstitülerinin “ deneme” evresinden sonra, 19. Haziran 1942’de çıkarılan 4274 sayılı *Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu* ve onun izahnamesi (yönergesi)ne göre her enstitüye bağlı bir “Enstitü Kesimi” (bölgesi) oluşturulmuştur. Bu düzenlemeye göre her enstitü kendisine bağlı illerde köy okulları ile bölge okullarının ve köy meslek kurslarının kurulup geliştirilmesinden sorumludur. Kesimdeki köy okullarının yaptırılması, donatımı öncelikle enstitülerin görevidir; Valilik, Milli Eğitim Müdürlüğü, Kaymakamlık; Enstitü yetkilerine yardımla görevlidir. Sonradan kimi vali ve il eğitim yöneticilerin Enstitülere düşmanlık etmelerinin en önemli nedeni, Enstitülerinin böyle bir yetkiyi kullanmış olmalarıdır.

Enstitülerin en önemli ödevlerinden biri, bölgelerine (kesimlerine) gönderdikleri mezunlarını izlemek ve onları değişen koşullara göre yetiştirmektir. Bu Enstitülerde yetişen eğitimci, öğretmen, denetmen ve yöneticiler sorunlarını kendi Enstitülerine iletip oradan her türlü desteği göreceklidir.

“Enstitü Kesimi” içinde yer alan eğitim kurumları hiyerarşik bir yapı ile MEB’e bağlıdır. Örneğin üç yıl süreli “Eğitmenli Köy Okulu” mezunu öğrenimini, “ Köy Bölge Okulu”nda tamamlar. İlkokul mezunları orta öğrenime gitmezlerse, eğitimlerini, *Köy Meslek Kursunda* tamamlarlar. Bu okul ve kursların tümü kesimdeki Enstitüye, Enstitü de MEB’e (İlköğretim Genel Müdürlüğü) bağlıdır. Bu yapılanmada, geleneksel ve katı “İl İdaremi” kendisini dışlanmış hissetmiş, zaman zaman da *İlköğretim Seferberliği*’ne engel çıkarmıştır.

Bugün, illerin yarısından çoğunda üniversite ve eğitim fakültesi vardır. Özerk olan bu kurumların Valiliklerle çatışması olasılığı da çok azdır. Beklenir ki, bu üniversitelerin eğitim fakülteleri, çevre illerdeki öğretmenleri ve eğitim yöneticilerini müfettişlerini, uzman ve diğer görevlilerini iş başında

yetiştirsinler; okulların verimi, geliştirilmeleri konusunda araştırma yapsınlar. En önemlisi de MEB bu kurumlardan yararlanmayı bilsin.

Eğitim Programı ve Öğretim

Köy Enstitülerinin özgür döneminde (1937-46) bütünleştirilmiş bir “çerçeve” program uygulandı. 1947 programı “sapma”, 1953 programı da “kapatma” dönemleri programıdır. 1943 yılında MEB’ce kabul edilen *Köy Enstitüleri Öğretim Programı*, büyük ölçüde ders içeriklerinden, kısmen de bazı derslerin hedeflerinden oluşmaktadır. Programa göre haftada yapılacak 44 saatlik dersin 22 saati genel kültür, 11 saati tarım, 11 saati de iş ve teknik dersidir. Metinde, programın bütünlüğünü sağlayan ve ona ruh veren “genel” amaçlar, ilkeler ve açıklamalar yoktur. Bu yenilikler, bazı yeni ders ve konuların konulmasına karşın, enstitülerde uygulanan eğitim ve öğretimi özgür kılmaya yetmez. Tonguç, *MEB Talim ve Terbiye Kurulunun* program konusunda kimi zaman aldığı “tutucu” tavrı aşmanın bir başka yolunu bulmuştur. Eğitimcilerimizin çoğunca yadırganan yenilikleri, çalıştığı bakanların (1935-38: Saffet Arıkan/1938-46: Hasan Ali Yücel) desteğini alarak bizzat kendisi sokmuştur. 1935’ten başlayarak hazırladığı genelgelerle, yönergelerle ve uygulayıcıları iş başında yetiştirerek başarmıştır. 1940’ta *Köy Enstitüleri Yasasının* çıkmasını izleyen günlerde Bakanın imzasıyla gönderdiği bir genelge, programın amaç, ilke ve açıklamaları olacak niteliktedir (*Tebliğler Dergisi*, sayı, 77-1940). Ama Enstitülerin *felsefesini* yansıtan, onlara ruh veren temel yaklaşımı dile getiren resmi metin, Bakan Yücel’in imzasıyla 30 Kasım 1943 günü gönderilen “İlköğretim Umum Müdürlüğü” çıkışlı 15.241 sayılı yazının ekindeki uzun izahname’dir.

Bu metin, 19 Haziran 1942 günü kabul edilen 4274 sayılı *Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu*’nun “İzahname”sidir. (MEB, 1943) **İzahname**, yasanın her maddesinin nasıl anlaşılıp uygulanacağını tek tek açıklamaktadır. Bazı maddelerin açıklaması sayfalarca sürmekte, düpedüz uygulanacak eğitimin felsefesi, ilke ve yöntemlerini belirlemektedir. Büyük tarihsel ve güncel değer taşıyan bu metin, Tonguç’un resmi ve özel mektupları ile tamamlanmaktadır.

1943 programı ile söz konusu belgeler birlikte değerlendirildiğinde günümüze ışık tutacak şu ilke ve yöntemleri görürüz:

1- Eğitimin amacı: insan kişiliğini bir “bütün” olarak “tam” geliştirmektir. Bilgi ve beceriler, insanı geliştirmenin araçlarıdır. Yıllar sonra *İnsan Hak-*

ları *Evrensel Bildirgesi* (m.26/2) ve *Çocuk Hakları Sözleşmesi* (m.29) de eğitimin amacını böyle belirlemiştir. Her Köy Enstitüsü öğrencisi, yeteneğine, ilgisine ve ilerde görev yapacağı çevreye göre “ek branş” seçebilmekle kalmaz; insan kişiliğini geliştiren resim, müzik, halk dansları vb. etkinliklere, çağdaş teknolojiyi kullanmayı, ders olmanın da ötesinde birer “hak” olarak öğrenir.

2- *Tonguç*’a göre *eğitim* kişiye bilgi aktarmakla kalmamalı onu canlandırmalı ve bilinçlendirmelidir. Ona göre; “...köylü insan öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu hiçbir kuvvet... istismar edemesin; ona esir ve uşak muamelesi yapmasın”. Bunun için köylünün ülke yönetimine katılacak bilince kavuşması ve köylüyü “TBMM”ye varıncaya kadar devletin bütün şubelerinin idaresine iştirak ettirmek, köylü vatandaşlarında cumhuriyet vatandaşlığı şuurunu aksiyon haline gelebilecek şekilde uyandırmak lazımdır.” (1938, s.IV-V,88)

3- *Köy Enstitüsü Sisteminde* “kuram” ve “uygulama” içiçe yürütülür. *Tonguç* bir mektubunda Enstitü Müdürlerine “elinizden çıkacak her iş, evvela kafanızdan çıkmalı” (1977,S.93) diyerek kurama dayahmanın önemini vurguluyor. Diğer yandan da “...Köy işlerinde tecrübeden geçmiş fikirleri gevelemek; serbest tahrir derslerinde... taklit ederek yazı yazmak ve yazdırmak; aritmetik, fizik, kimya derslerinde manası anlaşılmayan formül ezberletmek gibi hususlardan, yasak davranışlar ...gibi sakınılmalıdır...*basit bilgi*, Köy Enstitüleri ve okullarını soran iş hüviyetine asla denk düşmeyecektir... Köy Enstitülerinde ...*kabiliyetli*,... ruhi kudretinde varlık olan ve *fikri kudretiyle iş başaran* vatandaşlar yetiştirmemiz lazımdır” denilmektedir. (İzahname, s.96-111)

4- *Köy Enstitüleri Sistemi*’nde uygulanacak öğretim yöntemi, bireysel ve ekipçe yapılacak *öğrenci etkinliğine* dayanır. Bu sistemde *öğretmen, rehber; öğrenci arayan, bulan, çözen ve uygulayan* kişi konumundadır. Özellikle tarım ve iş etkinliklerinde *ekip* (takım) *çalışması* kaçınılmaz bir yöntemdir. Bu tür etkinlikler işbölümü/işbirliği, dayanışma, özellikle karşı cinse saygı, bireysel yeteneklerin ortaya çıkarılması açısından çok büyük olanaklar sunmaktadır. Halk oyunlarındaki kitlesel ya da takıma dayalı, kız-erkek karma etkinlikler, hem bireysel yetenekleri ortaya koymada, hem *toplumsal insanı* yaratmada çok önemli fırsatlar yaratmaktadır.

5- Eğitimde çağdaş *teknoloji* kullanımı, *Köy Enstitüleri Sistemi*'nin vazgeçilmez bir ilkesidir. Önce değinilen programla ilgili 1940 tarihli genelgede "Enstitü talebesinin hepsine bir program dahilinde bisiklet, motosiklet, otomobil,... su motorları gibi araçları kullanma ve işletme öğretilenektir" denilmektedir. 1943 tarihli *İzahnamede* de "motor ve *makineyi köy okulunun ilk oyuncağı* yapmaktan başlayarak *Köy Enstitülerinde* teknik terbiyenin esaslarını kökleştirmek gerekir. Sanayinin yalnız harbe değil, tarla ve ev hizmetlerinin her köşesine hakim olduğu bir devirde, elektrik ve motora ait ilk bilgileri *Köy Enstitülerinde* temelleştireceğiz. Hiçbir *Köy Enstitüsü* talebesinin, müessesedeki elektrik tesisatına, kullandığı radyo alıcısına veya konuştuğı telefona *esrar* olarak bakmaması lazımdır." (s.98) ifadeleri yer almaktadır.

6- *Eğitim* kişiyi, yerel(köy) kültürden evrensel kültüre götürmelidir. Bunun en önemli aracı "okuma"dır. Enstitülerde her gün bir saat "serbest okuma" süresi olacak ve bu saat ders çalışmaya ayrılmayacak; öğrencilerin, öğretmenleri rehberliğinde Türk ve Dünya edebiyatından seçilen kitaplar okutulup anlatılacaktır: "Köy Enstitüsü öğretmenlerinin usta öğreticilerin, kendi meslek ve işleriyle ilgili kaynaklarla birlikte, *senede en az... 24 eser* okumuş olmaları, aynı okuma zevk ve itiyadını talebelerine de sindirmeleri en başta gelen vazife şartlarından biridir"(İzahname s.98)

Bugün de bu ilke ve yöntemlerden yararlanabiliriz.

Personel Eğitimi

Yasasına göre *Köy Enstitüleri*'nin amacının "köye yarayan öğretmen ve meslek erbabını yetiştirme"(m.1) olduğuna değinilmişti: Böylece işlev çok geniş tutulmuş oluyordu. Sistem, öğretmenlerden başka, bazı Enstitülerde açılan "Sağlık Kolu"nda 1600 kadar "köy ebesi" ve "köy sağlık memuru" da yetiştirebildi. Bunun dışında "köye yararlı"meslek elemanı yetiştirecek bölüm için fırsat bulunamadı.

Köy Enstitüleri'nde hiçbir öğrencinin *harcanmaması esastır*. Amaç "köye öğretmen ve diğer meslek erbabını yetiştirmektir." Öğrenci bunlardan birisi olabilir; olmazsa kendi kişiliğini kazanmış, yararlı, yetkin bir yurttaş olur. *Köy Enstitüsü Yasası* "yönlendirme konusunda" son derece insancıl ve çağdaş bir hale getirilmiştir: "Öğretmen olamayacağına kanaat getirilebilen talebenin ayrılacağı mesleklerin tahsil müddetleri *Maarif Vekilliğı*'nce tespit edilir" (m.3/II) Yani Enstitüler öğrencilerinin en yetkin olanlarını *öğretmenliğe* ayırdıktan sonra kalanları başka mesleklere yönlendirecektir.

Koşullar, “geçici” personel eğitimi önleminin sürmesini zorunlu kılıyordu. Bu nedenle ilki 1936’da açılan *Eğitmen Kursları* zamanla *Köy Enstitüleri*’nde ya da Köy Enstitüsü açılacak yerlerde açılmaya devam etti. 1948’e kadar 8000 kadar “Eğitmen” yetiştirildi. 1945’te yapılan plana göre 1955’e kadar öğretmen yetiştirmeye devam edilecekti; ancak 1946’dan sonra yani, CHP’de “iç iktidar” değişikliğinden sonra bu uygulamadan vazgeçildi .

Enstitüler ilk mezunlarını vermeye başladığı 1942 yılında, *Hasanoğlan Köy Enstitüsü* içerisinde bir *Yüksek Köy Enstitüsü* açıldı. Yönetmeliğine göre *Yüksek Köy Enstitüsü*; Köy Enstitülerine öğretmen, Köy Enstitüsü, kesim (bölge) denetmeni, Bölge Köy Okullarına ve kurslarına yönetici ve öğretmen ve ilköğretime diğer uzman eleman yetiştirecek ve köy araştırmalarına *merkez* oluşturacaktı. (*Tebliğler Dergisi*, 9 Ağustos 1943) Tonguç’un, “Enstitülerin Kalbi” dediği *Yüksek Köy Enstitüsü*’ne, Enstitülerin en başarılı mezunları, her köy enstitüsünün öğrenci mevcuduna oranlı olarak ve sınavla seçilerek alınıyordu. Yazık ki; bu kurum 1947 Kasım’ında yeni Bakan *Reşat Şemsettin Sıralar* tarafından kapatıldı.

Köy Enstitüsü deneyimi, öğretmen yetiştirme açısından şu özellikleri gösterir:

1- Öğretmen adayları *yoksul/yetenekli* köy çocukları arasından *seçilip yatılı* olarak okutulmuşlardır. Ülkemizde bu gelenek önceden de vardı; ancak köy kaynağına pek başvurulmamıştı.

2- Yeni tip köy öğretmeni, köyden alınıyor, *köy koşullarında* çağdaş yöntemlerle yetiştirilip köye gönderiliyordu. Yeni köy öğretmeni hem köy koşullarına dayanabilecek, hem de modern yaşamı, demokrasi kültürünü köye taşıyabilecek nitelikte idi.

3- Öğretmen eğitimi, çağdaş, *kuramsal* temele dayandığı kadar, beceriye, pratiğe ve işbaşında eğitime; yaparak yaşayarak öğrenmeye dayanıyordu.

4- Sistem, *öğretmenin kendi kendisini yetiştirmesine* büyük önem veriyordu. Klasik eğitim kurumlarından yetişip Köy Enstitülerinde görev üstlenen yönetici, öğretmen ve usta öğreticiler, iyi örgütlenmiş Enstitü ortamında öğrencileriyle birlikte kendilerini de eğittiler. Bugüne kadar derin etkiler bırakmış Köy Enstitüleri’nde 1946 sonlarında görev başında bulunan 622 öğretmeninden sadece 229’u yükseköğrenim görmüştü. Bazı müdürlerin de yüksek

köğrenim diploması yoktu. Başarı, *işbaşında eğitimle* sağlandı. Aynı yaklaşım, köy öğretmeni için de geçerli idi. Yeni köy öğretmeni mezun olduğu enstitünün gözetiminde sürekli kendini yetiştirecekti.

5- Enstitüler, işbaşındaki eğitmen, öğretmen ve denetmenleri de sürekli eğitiyordu. Eğitmenlerin, geçici öğretmenlerin ve genç öğretmenlerin yetiştirilmesi için “*Gezici Başöğretmenlik*” ve “*Denetmenlik*” sistemini geliştirmişti. Yazın Enstitülerde açılan “*Tekamül (Geliştirme) Kursları*”, *İlköğretim Dergisi* ve *Köy Enstitüleri Dergisi* gibi yayınlar da işbaşında eğitime katkı sağlıyordu.

6- Her köy öğretmenin mesleki eserler yanında yılda 24 kitap okuma zorunluluğu olduğuna değinilmişti. Yeni mezun öğretmenlere okulda kullanacağı ücretsiz alet, edevat, koşum hayvanı yanında, 150 kitap da veriliyordu.

7- *Yüksek Köy Enstitüsü*, köy çocuklarına yükseköğrenim olanağı yanında, öğretmeni işbaşında yetiştirme kursunda görev üstlenecek yeni tip elemanları da yetiştiriyordu. Bu gençler, öğretmene eski tip “müfettişten” daha yakın ve daha çok beceriye sahipti.

8- Köy Enstitüleri, “köye yararlı diğer personel” in eğitiminde de zengin bir deneyim sunmuştur. Yetişen ebe ve sağlık memurları, köylü çocuğu olup eski tip “*sağlık memuru*”na göre köylüye daha yakındı. Bu deneyimden tarım ve teknoloji alanında da yararlanılabilecekti.

Bu uygulamalar günümüze ışık tutacak niteliktedir. Kaynak dışından atanan binlerce öğretmen için de başöğretmen’e, özverili denetmene, işbaşında eğitimi destekleyecek mesleki yayına bugün de şiddetle gereksinme vardır. Yine, köylerde ve diğer küçük yerleşme birimlerinde “Köy Hekimi”ne, pratik sağlık elemanına, tarımcıya, teknisyene bugün de çok gereksinme vardır.

Eğitim İklimi

Köy Enstitüleri’ndeki eğitim ortamı, olabilecek en çağdaş ve gerçekçi koşullara göre düzenlenmiştir. Enstitüler, öğrencilerini hem modern toplum yaşamına uygun olarak yaşıyor hem de daha çağdaş bir yaşamın ufkunu yaratıyordu. Enstitü ortamında, yaşamın tatlı ve üzüntülü yanları paylaşılabilirdi. Kuşkusuz Enstitülerde güzellikler daha yoğundu. Zaten hedef de yaşamı güzelleştirmektir. Böyle bir iklimin özel birkaç unsuru vardı. Bunları kısaca görelim:

1- *Demokrasi Eğitimi*: Ülkede tek parti yönetiminin her şeye egemen olduğu bir dönemde Enstitü Sistemi “Demokratik Eğitim”in de “Demokrasi Eğitimi”nin de yöntemini bulmuştur. Enstitülerdeki eğitim-öğretim etkinliklerinde, günlük yaşamda uzun erimli projelerin (inşaat, tarım işleri, kardeş enstitülere yardım vb.) gerçekleştirilmesinde; işbirliği/işbölümü, ekip çalışması, güçsüzlere yardım gibi insani davranışlar, insan hakları ve demokrasi kültürünün temelini oluşturuyordu. Sistemde her şey paylaşılıyordu: üretilen maddi ürünler, özel yeteneklerin ürünleri, ayrı ayrı okunan kitapların içeriği, gibi.

Enstitüler, örgütlü topluluklardı. Öğrenciler, Enstitü yaşamının her kesimine örgütlü olarak katılıyordu. Bu okullarda örgütlü öğrenci yönetimleri bulunuyordu. Her çalışma ekibinin, genellikle seçilmiş bir yöneticisi bulunuyordu. Özellikle *Yüksek Köy Enstitüsünde*, kitap tanıtma dahil tüm kültürel etkinliklerde öğrenci, öğretmen ya da yöneticiler arasından oturum yöneticileri seçiliyordu. Enstitülerde, öğrencinin kendi kendini yönetmesine çok önem verilmiştir. Bu nokta, Tonguç’un en çok üzerinde durduğu konulardan biridir. Bir mektubunda; “Köy Enstitülerinin iç yapılarında öğrencilerin kendi kendilerini idare etmeleri ilkesine dayanan bir gelişim sağlanacaktır” demektedir, bir başka yazısında da bu yaklaşımın çocuğun kişiliğini geliştirdiğini onun güvenini artırdığını vurgulamaktadır. (1977)

Demokrasinin, bugün de çok muhtaç olduğumuz en önemli ilkelerinden biri kitleye “hesap verme”dir. Gerçek demokraside hesap verme sadece “yönetilene” özgü bir yükümlülük değildir; “yöneten” de hesap vermelidir. Köy Enstitülerinde yapılan her işin hesabı verilirdi. Ama her hafta sonu enstitüde yapılan tüm etkinliklerin topluca değerlendirilmesinin ayrı bir önemi vardır. Genellikle bir öğrencinin yönetiminde yapılan bu oturumlar da görevliler rapor verir, diğerleri bunlara sorular sorar, gerekirse eleştirir. Başarılar sözle ya da sembolik bir armağanla ödüllendirilirdi. Müdürler dahil hiç kimse hesap vermekten kaçınmazdı. Eleştirinin hedefi genel müdür, Bakan da olabilir. *Çifteler Köy Enstitüsü*’nü ziyaret eden Cumhurbaşkanı *İsmet İnönü*’nün yemeğini öğrencilerle birlikte yememesi öğrenciler tarafından eleştirilmiştir. Müdür *Rauf İnan*, bunun nedeninin *İnönü*’nün şeker hastalığı nedeniyle diyet yapmak zorunda oluşu olduğunu açıklar. Kaldı ki, *İnönü*, öğrenci *Talip Apaydın*’ın tabağından bir lokma incir tatlısı alıp yiyerek onlara katılmıştır. (Bu enstitünün ilk mezunlarından Sayın *İhsan Güvenç*’in anlatımı).

2- *Karma Eğitim*: Köy Enstitüleri kız-erkek karma eğitime, kuruldukları günden başlayarak uygulamışlardır. İlk yıllarda, çok zor koşullarda, çok az kız öğrenci bulunabiliyordu. *Prof. Dr. Ayşe Baysal* ailenin bünyeye zayıf ve hastalıklı kızı olduğu, köyde işe yaramayacağı için Enstitüye verildiğini anlatır. Sayıları giderek artan erkek öğrencilerden, köylerindeki kızları, enstitülere öğrenci olmaları konusunda ikna etmeleri istenir. Erkek öğrenciler, Enstitü içinde ve dışında, yolculuklarda az sayıdaki kız arkadaşlarının koruyucuları olmuşlar; kızlar da erkeklerin yapabildiği her işi üstlenmişlerdir. Enstitülerde kız öğrencilerin varlığı, eğitim ortamının normalleşmesinde çok etkili olmuştur. Ne yazık ki 1950'den sonra Enstitülerin tasfiyesine, kız öğrencilerin ayrı enstitülere ayrılmasıyla başlamış, giderek kız öğrenci sayısı azaltılmıştır.

3- *Güzellik Eğitimi* : Köy Enstitüleri en zor koşullarda bile *sanat eğitimi*ni ertelememiştir. Sanat eğitimi, çok yönlü eğitimin, dolayısıyla eğitim hakkının önemli bir boyutu olarak, biçimsel programlarda yer aldığı gibi günlük yaşamın da tamamlayıcısıdır. Her gün sabahları işlerin başlamasından önce yada işlerin başarıyla bitiminde, konuk ağırlamada, konser vermek, halk oyunları oynamak olağandı, gelenekleşmişti. Enstitülerde karşılaşılanlar güç koşulların aşılmasında, dayanışma ve işbirliği anlayışının gelişmesinde, karşı cinsle ilişkinin normalleşmesinde, sanat etkinliklerinin özel bir yeri vardır.

Böyle bir ortamda insan ilişkilerinin gelişip incelmeyeceği, bireylerin kendileriyle barışık hale gelmesi, köylere giderken dağarcıkta daha çok becerinin bulunması ve kendine güvenin sağlanması kolaylaşıyordu. Enstitüde öğrenciye hakaret, dayak atma ve kaba davranışlar şiddetle tepki görüyordu. *Tonguç*, Enstitü yöneticilerine yazdığı bir çok mektupta, dayağa ve kabalığa nefretini, hatta dayak yiyenin dayağa karşılık verme hakkının doğacağını dile getirmiştir.

4- *Fiziksel Ortam*: Köy Enstitüleri, binlerce dönümlük arazi üzerine kurulmuştur. Sağlanan bu arazilerin çoğu köylülerin "ot bitmez" dedikleri yerlerdir. Enstitü öğrencileri bu toprakları kirizma yaparak, sulayarak, ağaçlandırıp çiçeklendirerek örnek kentlere dönüştürmüşlerdir. Enstitülerin yerleşim alanları, her öğrencinin kendi başına gezip dolaşacağı, arkadaşları ile özel olarak görüşeceği, çalgı çalabileceği genişliktedir. Buralarda her şey doğal, planlı ve güzeldir. Kısa zamanda yeşertilen bu yerler, öğrencilerin de, onları ziyarete gelen yakınlarının da, resmi görevlilerin de kolayca terk edemeyeceği güzelliğindedir. Doğayı korumanın, çevre eğitiminin bundan güzeli olabilir mi?

Böylesine ılık bir eğitim iklimini bugün de özlemiyor muyuz?

Okulun Toplumsal Merkez Olması

Köy okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nun 10. maddesi, Köy eğitmen ve öğretmenlerinin görev ve yetkileri; “okul ve kurslarla ilgili işler” ve “köy halkını yetiştirmekle ilgili işler” başlığı altında oldukça kapsamlı bir biçimde düzenlemiştir. *Yasaya* ve onun *İzahname*'sine göre köy eğitmen ve öğretmenin eğitsel ve toplumsal görevleri iç içedir.

Köy Enstitüsü Sisteminde okul, sadece çocukların eğitildiği bir yer değil, aynı zamanda yetişkin eğitimin merkezidir. Köy okulu, toplumsal ve demokratik bir iletişim merkezidir. Eğitmenli okulların bir bölümü, *muhtarlık* odasıdır. Burada köy işleri konuşulur, eğitmen bu konuda yardımcıdır. Daha sonra yapılan okulların önemli bir bölümü işlik ve toplantı yeridir. Köy okulunda yetişen köylüler öğretmenin sorumluluğunda okuma-yazma öğrenirler, meslek kursları görürler, toplantı ve eğlenciler yaparlar. Kısacası okul, özellikle köylerde bir toplum merkezidir.

Bugün “Taşınmalı Eğitim” adı altında köyler, öğretmen ve okuldan arındırılıp imama yada çağdışı akımlara terk ediliyor. Atatürk'ün, “Cumhuriyet sizden fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller ister” dediği öğretmenin, Laik Cumhuriyeti koruma konusunda bugün de önemli görevler üstlenmesi kaçınılmazdır.

Özet ve Sonuç

Köy Enstitüleri deneyiminden, günümüze de ışık tutabilecek şu sonuçlar çıkarılabilir.

1- Köy Enstitüleri düşüncesinin temelinde “insan” vardır. Bu eğitim modeli “en yüce değer” olarak insanı kabul eder. Onun için eğitim, herkesin *temel haklarından* biridir.

2- İnsan kişiliğini *tüm yönleriyle ve tam* geliştiren bir eğitim Köy Enstitülerinde görüldüğü gibi güç koşullarda da uygulanabilir.

3- Akılcı bir *planlama* ile çalışanları ve öğrencileri güdüleyerek en zor koşullarda bile *eğitime kaynak* yaratılabilir.

4- Endüstri toplumunun bir ürünü olan demokrasi kültürü, eğitimin gücü ile belli ölçüde kırsal toplumda da yaşatılabilir.

5- Akılcı bir planlama ve üretken bir yaklaşımla, Köy Enstitülerinde olduğu gibi *nitelikten ödün vermeden eğitimin maliyeti* düşürülebilir.

6- Eğitimde gerçek *başarılar yarışla değil, öğrenciyi aktif yaratıcı ve üretken* kılarak sağlanır.

7- Eğitim, *yerel, ulusal ve evrensel kültürü* kazandırmanın en önemli aracıdır. Enstitülerde halk oyunları, halk kültür ve sanatından derlemeler, dünya klasiklerinin serbestçe okunması bu amaca yöneliktir.

8- *Yurt sevgisi*, yurdu koruyarak ve onu sevilecek hale getirerek kazandırılır. Enstitülerin kurulduğu bozkır yeşertilirken, gerçek yurt sevgisi de geliştirilmiştir.

9- Gerçek bir *ahlak eğitimi*, lafla, öğütle değil; yaparak, yaşayarak, üretmek, dayanışarak gerçekleşir.

10- Köy Enstitüleri deneyimi, eğitimbilimin evrensel ilkelerinden ödün vermeden *ülke (köy) gerçeklerine göre öğretmen yetiştirmenin* başarılı bir modelini yaratmıştır.

11- Köy Enstitüleri deneyimi, *program geliştirmede en geniş katılımın*, program uygulamada *yerinden yönetimin* başarılı örneklerini sunmuştur.

12- Köy Enstitüleri Sistemi, *mezunlarını izleme ve işbaşında eğitime* açısından da ilginç bir örnektir.

Tüm bu sonuçlar üzerinde yapılacak analitik çalışmalar, bugün eğitim sorunlarının çözümünde yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Altunya, Niyazi. **Köy Enstitüsü Sistemi'nin Düşünsel Temelleri**. Ankara, 2000
- Binbaşıoğlu, Cavit. "Köy Enstitüsü Öğretim Programı ve Buralarda ki Eğitim ve Öğretim Uygulamaları ile ilgili İlke ve Yöntemler" **abece** dergisi. Sayı 140, Nisan 1998
- Kirby, Fay. **Türkiye'de Köy Enstitülerine**. İstanbul, 1962
- Köy Enstitüleri ile İlgili Yasalar**. 2. cilt, Ankara, 2000
- Köy Enstitüleri Öğretim Programı**. Ankara, 1943
- Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu ve İzahnamesi**. Ankara, 1943
- Özkucur, Abdullah. **Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü**. Ankara, 1990
- Tonguç, Engin. **Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç**. 2. cilt, Ankara, 1997
- Tonguç, İ.Hakkı. **Canlandırılacak Köy**. İstanbul, 1939
- Tonguç, İ.Hakkı. **Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy**. İstanbul, 1947
- Tonguç, İ.Hakkı. **İlköğretim Kavramı**. İstanbul, 1946
- Tonguç, İ.Hakkı. **Köyde Eğitim**. İstanbul, 1938
- Tonguç, İ.Hakkı. **Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları**. (Derleyen E. Tonguç) İstanbul, 1977
- Tonguç, İ.Hakkı. **Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü**. İstanbul, 1952
- Türkoğlu, Pakize. **Tonguç ve Enstitüleri**. İstanbul, 1997